

MÁRIA LAMIOVÁ — SCHMIEDLOVÁ

ZRIEDKAVÉ VÝZDOBNÉ MOTÍVY NA NESKORORÍMSKEJ KERAMIKE NA VÝCHODNOM SLOVENSKU

V ostatných rokoch sa na území východného Slovenska podarilo objaviť a čiastočne aj preskúmať niekoľko osád z doby rímskej, kde sa dal dokumentovať aj horizont datovateľný na prelom 4./5. stor. Najvýznamnejšími z nich sú Ostrovany, okr. Sabinov (prv okr. Prešov) (LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ — TOMÁŠOVÁ 1988; 1995) a Nižná Myšľa — poloha Alamenev, okr. Košice-okolie (BĚREŠ — LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ — OLEXA 1991; LAMIOVÁ — OLEXA 1997).

V predložennom príspevku by som chcela upozorniť na niekoľko výzdobných motívov objavených na keramike v Nižnej Myšli, ktoré sa vyskytujú len vzácné, resp. sú doteraz bez analógií.

Nálezisko Nižná Myšľa — Alamenev sa nachádza na svahu na pravom brehu riečky Olšava. Bolo objavené pri výstavbe 4. etapy plynovodu. V rokoch 1985-1986 sa tu uskutočnil záchranný výskum, počas ktorého sa zistilo osídlenie polohy v dobe kamennej, bronzovej, rímskej a slovanskej (BĚREŠ — LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ — OLEXA 1991). Najbohatšie boli pamiatky z mladšej až neskorej doby rímskej. Dôležitým objavom boli najmä dve obydlia (zahĺbené, aké sú bežné v tom období, na ktoré naväzovali dlhé stavby — 12,5 x 6, resp. 15,8 x 6 m — pravdepodobne hospodárskeho rázu. Podobné stavby doteraz v Karpatskej kotline neboli známe.

Pri výstavbe 5. vetvy plynovodu, ktorá sa realizovala v rokoch 1994 a 1995, sa skúmala tá časť osady, ktorá sa nachádzala tesne na brehu Olšavy. Odkrývala sa tu kultúrna vrstva dosahujúca hrúbku 100 cm, mimoriadne bohatá na keramické, ale i kovové nálezy z doby rímskej, pričom sa objekty dali len výnimočne identifikovať. Kultúrnu vrstvu prekryvala súvislá vrstva štrku a riečnych kameňov vnucujúca domnienku, že je nánosom vytvoreným riekou pri prudkom rozvodnení, prípadne, že bola splavená zo svahu pri prietži mračien. Pravdepodobne nejaká živelná pohroma bola dôvodom toho, že si obyvatelia nestihli odniesť ani cennejšie veci, nie to keramiku.

Ako som už uviedla, z vrstvy pochádza množstvo črepov, medzi ktorými sú sporadicky aj zdobené. Jedná sa síce iba o fragmenty nádob, ale tak výrazné, že ich môžeme — síce len na základe typologických kritérií — zaradiť do doby

okolo roku 400, t.j. na záver doby rímskej, resp. na začiatok doby sťahovania národov.

Najvýraznejšie sú črepy s kolkovanou výzdobou:

V dvoch prípadoch sa našli koncentrické krúžky:

a/ na hrubšom črepe z tela nádoby (obr. 1: 4)

b/ na sivohnedom okrajovom črepe bola rozeta v kolkovanú do vodorovného vhladzovaného pásu (obr. 1 : 3).

Na zlomku z výdute nádoby sú zvyšky dvoch väčších okrúhlych kolkov. Po obvode kruhu sú z vnútornej strany malé rýhy (obr. 1: 1).

Priemer kolkov = 12 mm.

Nad výduťou bol umiestnený kolok v tvare listu otočený zahroteným koncom smerom dole. Po vnútornej strane obvodu má trojuholníkové vrypy (obr. 1: 5). Priemer kolku = 20 mm.

Na fragmente hornej časti väčšej nádoby pôvodne vysokej 25-30 cm sú dva rady kolkov, nad nimi je plastické rebro, medzi a pod nimi žliabok (obr. 2: 1). V hornom rade je kolok v tvare G, šikmo pri ňom mandlovitý kolok vyplnený ryhami. Priemer kolkov = 20, resp. 17 mm. V dolnom rade je polmesiakovitý, vo vnútri šrafovaný kolok (max. šírka = 24 mm), pri ňom zvyšok ďalšieho vyhotoveného tým istým kolkom.

Zlomok nádoby so zvyškom okrúhleho kolku, ktorý má po obvode 2 rady radielkových vrypov (obr. 1: 2).

Na keramike z prelomu 4./5.- stor. sa sporadicky objavuje výzdoba vyhotovená radielkom, ktorá je zastúpená aj na jednom okrajovom črepe z Nižnej Myšle (obr. 3: 1). Podobnú výzdobu má torzo nádoby z Trsteného pri Hornáde (JUREČKO 1983, obr. 41: 8), resp. na amforke a črepe z Ostrovian (LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ — TOMÁŠOVÁ v tlači, tab. VII: 5; tab. IX: 4).

Dominantná výzdobná technika mladej až neskorej doby rímskej a začiatku doby sťahovania národov — vhladzovanie sa hojne objavuje aj v Nižnej Myšli. Boli ňou vytvárané vodorovné pásy, mriežky, cik-caky, vlnovky a trojuholníky. Zriedkavé sú však jej kombinácie s inými technikami.

Spomínali sme už spojenie s kolkom v tvare koncentrického krúžku (obr. 1: 3).

Z hlbokej misy pochádza väčší fragment, na ktorom je vhladzovaná výzdoba medzi dvoma žliabkami, pod nimi je presekávané plastické rebro (obr. 2 : 2).

Na črepe s vhladzovanou mriežkou pod dvoma vodorovnými ryhami je vtlačaná jamka (obr. 1 : 7).

Jamky sa objavujú aj aplikované vo vodorovnom rade.

K zriedkavým dekoračným technikám možno zaradiť aj rytie. Tým je vyhotovený ornament tehlovitého tvaru, v ktorom sú dva vzory v podobe X, oddelené zvislou ryhou (obr. 1: 8). Vedľa sú zvyšky dvoch vodorovných a dvoch šikmých rýh, snáď všetky spolu tvorili pôvodne väčšiu kompozíciu.

Opísané nálezy patria k tzv. sivej keramike, ktorú od mladšej doby rímskej vyrábali na obrovskom teritóriu východnej a strednej Európy. Východné Slovensko bolo súčasťou územia tiahnuceho sa od severozápadného Rumunska na západnom úpätí Karpát, kde koncom 2. stor. vznikla séria hrnciarskych centier zameraných na výrobu sivej, kolkovanými ornamentami zdobenej keramiky

(LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1969, 471-473; tá istá 1997). Zdá sa, že korene tejto keramiky treba hľadať v západnej Dácii v Porolissu, odkiaľ pochádzajú početné výrobky (GUDEA — FILIP 1997) ako aj hrnčiarske pece (MATEI 1997).

Na rozhraní Maďarska a Ukrajiny sa nachádza známy hrnčiarsky komplex v Beregsurányi objavený D. CSALLÁNYOM (1966). Žiaľ výsledky rozsiahleho výskumu objaviteľa neboli doteraz zverejnené. V ostatných rokoch sa tu obnovilo bádanie pod vedením E. ISTVÁNOVITS (1993; 1998), ktorej sa podarilo zistiť aj existenciu ďalších dielní v severovýchodnom Maďarsku. Z ukrajinskej strany sa kolkovanej keramike venuje V. KOTIGOROŠKO (1997).

Na východnom Slovensku existenciu rozsiahleho hrnčiarskeho výrobného centra v Blažiciach, okr. Košice-okolie zistil J. PASTOR (1960). Neskôr bola objavená dielňa v Ostrovanoch (LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ — TOMÁŠOVÁ 1988) a najnovšie v Čičarovciach (BÉREŠ — KAMINSKÁ — ULIČNÝ, v tlači).

Najsevernejšie hrnčiarske stredisko na sivú keramiku z mladšej doby rímskej je pri Krakove v Igołomii (DOBRZAŃSKA 1990), ktoré sa však odlišuje od ostatných súčasných dielní tým, že sa v nej vyrábala kolkovaná keramika iba výnimočne.

Je pravdepodobné, že sieť dielní bola hustejšia ako to dnes poznáme a mnohé — možno menšie dielne — čakajú na objavenie.

Nakoľko z hrnčiarskych centier pochádza okrem keramiky len málo sprievodného materiálu, ktorý by umožnil presnejšie datovanie, názory autorov sa rozchádzajú. D. CSALLÁNY (1966) predpokladal, že kolkovaná keramika pochádza zo 4.- 6. stor. Autori novších výskumov sa klonia k názoru, že začiatky jej výroby boli na konci 2. stor. — po markomanských vojnách — a hlavné obdobie rozkvetu v 3. stor.

V 4. stor. sa kolkovanie nahradilo staronovou výzdobnou technikou — vhladzovaním, hojne používaným už v dobe laténskej.

V 80.-90. rokoch sa značne obohatil nálezový fond materiálom z prelomu 4./5. stor. na celom území, kde sa vyrábala kolkovaná keramika. Zo Sedmohradska ho uverejnili J. NÉMETI a R. GINDELE (1997), z Maďarska — z horného Potisia E. ISTVÁNOVITS (1992; 1998).

Na východnom Slovensku k starším nálezom z Prešova (BUDINSKÝ-KRIČKA 1963), Šebastoviec-Barce (LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1969) a Trsteného pri Hornáde (JUREČKO 1983) pribudli Ostrovany a Nižná Myšľa (LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ 1993). Ukazuje sa, že východoslovenské nálezy majú vzťahy k „severokarpatskej skupine“, ako označil severoslovenský okruh z doby okolo roku 400 K. PIETA (1991).

Na území juhovýchodného Poľska významnými lokalitami z prelomu doby rímskej a sťahovania národov sú Rytro (MADYDA-LEGUTKO — TUNIA 1993) a najmä Jakuszowice (GODŁOWSKI 1984; 1990; RODZYŃSKA-NOWAK 1992).

Na všetkých uvedených lokalitách dominuje sivá, na kruhu točená keramika, podobná ako sa vyrábala v predchádzajúcich storočiach. Sú tu však predsa badaateľné rozdiely. Kým staršia má často pastózny povrch, tenké steny a kolkovanú

vanú výzdobu, neskorá býva hrubšia (ojedinele sa vyskytujú malé, tenkostenné nádoby), masívnejšia, väčších rozmerov a charakteristickou výzdobou je vhladzovanie. Práve preto je prekvapujúce, že sa v Nižnej Myšli, ale aj v Ostrovaniach (LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ — TOMÁŠOVÁ v tlači, tab. VI: 13, tab. XII: 4, 7, 9) našli fragmenty s kolkami. Tieto kolky sa však od svojich predchodcov z 2.-3. stor. odlišujú tvarom, spôsobom aplikácie i veľkosťou. Tak ako samotné nádoby, sú aj kolky rozmernejšie.

Kolky na veľkej nádobe (obr. 2: 1) sú plytké, akoby vškrabané do povrchu. Nezvyčajné je aj kombinovanie kolku s vhladzovaním, vhladzovania s presekávanou páskou, resp. vtlačenou jamkou.

Uvedené kolky z Nižnej Myšle a Ostrovian nemajú vo východoslovenskom materiále, ale ani okolitých oblastiach analógie. Nižná Myšľa sa nachádza vzdušnou čiarou 8 km od dielne v Blažiciach, ktorej výrobky sa hojne objavujú aj v myšlianskej osade. V Ostrovaniach sa našla pec na kolkovanú keramiku na tom istom sídlisku, ako mladšia z prelomu 4.-5. stor. Preto by sa dalo uvažovať o možnosti, že východoslovenskí hrnčiari z doby okolo roku 400 mohli poznať staršiu keramiku, ktorá sa nachádzala aj v ich okolí a inšpirovaní ňou sa pokúsili o oživenie kolkovanej výzdoby. Zdá sa, že to boli len ojedinelé experimenty, k masovému rozšíreniu kolkov už nedošlo.

LITERATÚRA

- BÉREŠ, J. — KAMINSKÁ, L. — ULIČNÝ, M. v tlači: Záchranný výskum na trase plynovodu. In: AVANS v r. 1998, Nitra, v tlači.
- BÉREŠ, J. — LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. — OLEXA, L. 1991: Záchranný výskum na polykulturnom sídlisku v Nižnej Myšli, poloha Alamenev, okr. Košice. In: Východoslovenský pravek III, Košice, 166-190.
- BUDINSKÝ-KRÍČKA, V. 1963: Sídlisko z doby rímskej a zo začiatkov sťahovania národov v Prešove. Slov. Archeol. II, 5-58.
- CSALLÁNY, D. 1966: Die Bereg — Kultur. Acta Antiqua et Archeologica X, Szeged, 87-88.
- DOBRZAŇSKA, H. 1990: Osada późnego okresu rzymskiego w Igotonii, woj. krakowskie. Część I-II. Kraków.
- GODŁOWSKI, K. 1984: Bemerkungen zur spätkaiserzeitlichen und frühvölkerwanderungszeitlichen Drehscheibenkeramik der Przeworsk-Kultur. Archaeol. Austriaca 68, 328-334.
- GODŁOWSKI, K. 1990: Jakuszowice. Recherches archeologiques de 1988, Kraków, 15-34.
- GUDEA, N. — FILIP, CH. 1997: Die gestempelten Gefässe aus dem Kastell auf dem Hügel Po-met. In: Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Daciens. Acta Musei Porolissensis XXI, 9-219.
- ISTVÁNOVITS, E. 1992: Some data on the Late Roman-Early Migration period chronology of the Upper Tisza region. In: Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab latènezeit bis zum Frühmittelalter. Kraków, 89-109.
- ISTVÁNOVITS, E. 1993: Some data on the history of the Upper Tisza region in the Roman Age. In: Východoslovenský pravek IV, Košice, 127-142.
- ISTVÁNOVITS, E. 1998: A settlement of the 5th century from the Upper Tisza Region. In: 20 lat archeologii w Małomęczu, t. II, Lublin, 61-78.
- JUREČKO, P. 1983: Príspevok k riešeniu problematiky osídlenia východného Slovenska v dobe rímskej. In: Historica Carpatica 14, Košice, 277-384.

- KOTYGOROSKO, W. 1997: Stamped ceramics of the upper Tysa region. In: *Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Daciens. Acta Musei Porolissensis XXI*, 801-832.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. 1969: Römerzeitliche Siedlungskeramik in der Südostslowakei. *Slov. Archeol.* 17, 403-501.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ M. 1993: Neue Funde aus der spätrömischen Kaiserzeit in der Ostslowakei. *Actes du XIe Congres International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Bratislava 1.-7. Septembre 1991, Tom 3, Bratislava*, 357-359.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. 1997: Stempelverzierte graue Keramik aus römischer Zeit in der Ostslowakei. In: *Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Daciens. Acta Musei Porolissensis XXI*, 767-781.
- LAMIOVÁ, M. — OLEXA, L. 1997: Nižná Myšľa I. Poloha — Alamenev. In: *Archeológia na trase plynovodu (1993-1995)*, Bratislava, 61-70.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. — TOMÁŠOVÁ, B. 1988: Osada z doby bronzovej a hrnčiarska dielňa z doby rímskej v Ostrovnoch, okr. Prešov. In: *Nové obzory 30*, Prešov, 77-96.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. — TOMÁŠOVÁ, B. 1995: Töpferofen von der Wende des 4./5. Jahrhunderts in Ostrovany, Bezirk Prešov. In: *Kelten, Germanen, Römer im Mitteldonaugebiet vom Ausklang der Latène- Zivilisation bis zum 2. Jahrhundert. Brno-Nitra*, 121-127.
- LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, M. — TOMÁŠOVÁ, B. v tlači: Nálezový horizont z prelomu doby rímskej a doby sťahovania národov na polykulturnom sídlisku v Ostrovnoch. *Slov. Archeol.* 47, v tlači.
- MADYDA-LEGUTKO, R. — TUNIA, K. 1993: Rytro. Karpacka osada z okresu wędrówek ludów. Kraków.
- MATEI, A. V. 1997: Die Töpferöfen für grau stempelverzierte Keramik aus Zaláu. In: *Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Daciens. Acta Musei Porolissensis XXI*, 367-455.
- NÉMETI, J. — GINDELE, R. 1997: Beiträge zur Geschichte des Careigegend im 2.- 4. Jahrhundert n. Chr. In: *Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Daciens. Acta Musei Porolissensis XXI, Zaláu*, 601-703.
- PÁSTOR, J. 1960: Sídlisko v Blažiciach. *AR 12*, 800-810, 823-826.
- PIETA, K. 1991: The North Carpathians at the beginning of the Migration Period. *Antiquity*, Vol. 65, Number 247, Cambridge June 1991, 376-387.
- RODZIŃSKA-NOWAK, J. 1992: Fragment eines spätkaiserzeitlichen Gefäßes mit Inschrift aus der Siedlung in Jakuszowice, Gm. Kazimierza Wielka. Ein Deutungsversuch. In: *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Kraków*, 207-212.

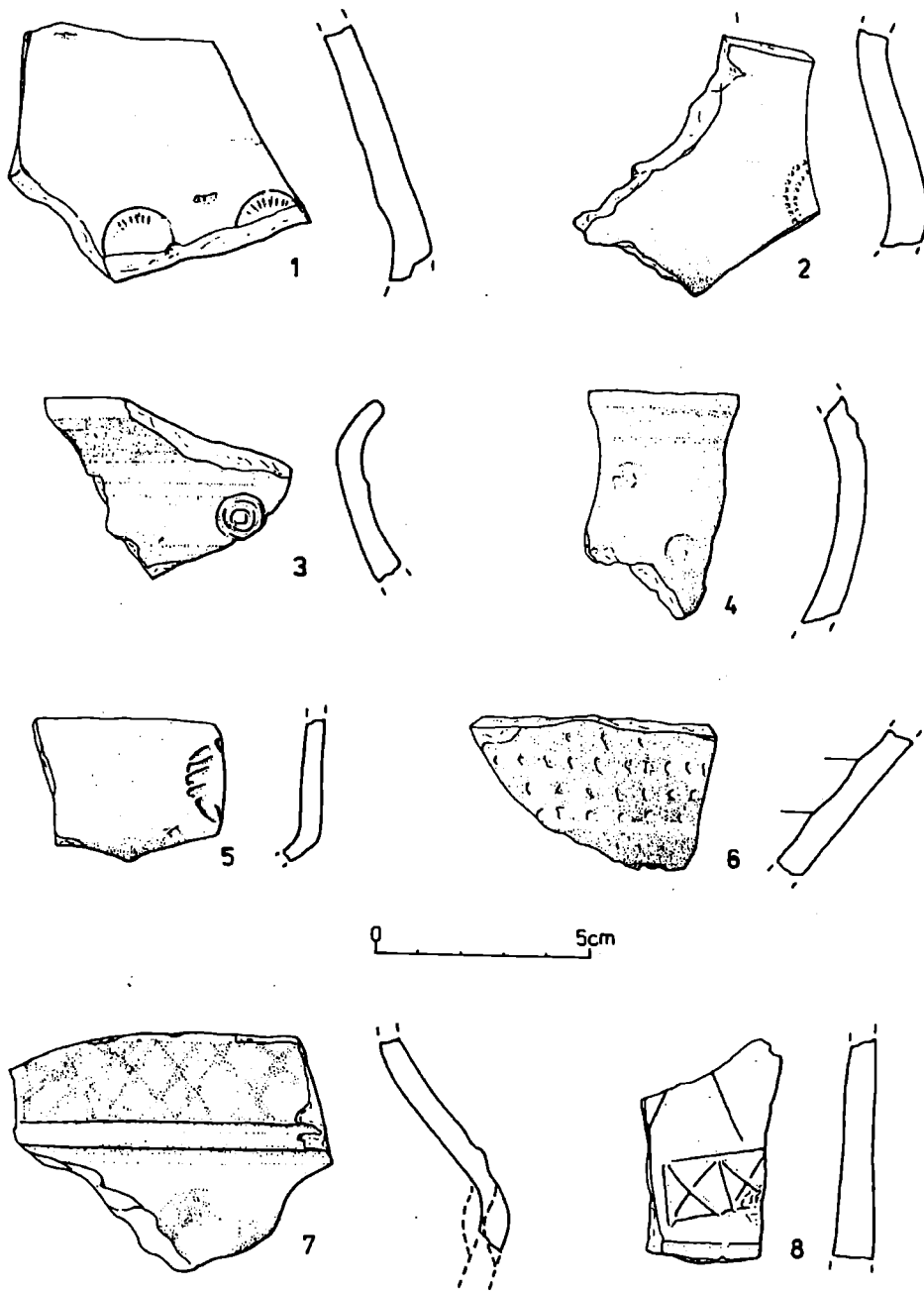
SELTENE VERZIERUNGSMOTIVE AUF SPÄTKAISERZEITLICHER KERAMIK IN DER OSTSLOWAKEI

In den letzten Jahren konnten in der Ostslowakei mehrerer Siedlungen entdeckt werden, in denen der Horizont der ausklingenden Kaiserzeit, bzw. der beginnenden Wölkerwanderungszeit, d.h. aus der Zeit um das J. 400, nachgewiesen wurde. Die bedeutendsten von ihnen sind Ostrovany, Bez. Sabinov (vorher Prešov), und Nižná Myšľa, Bez. Košice-Land..

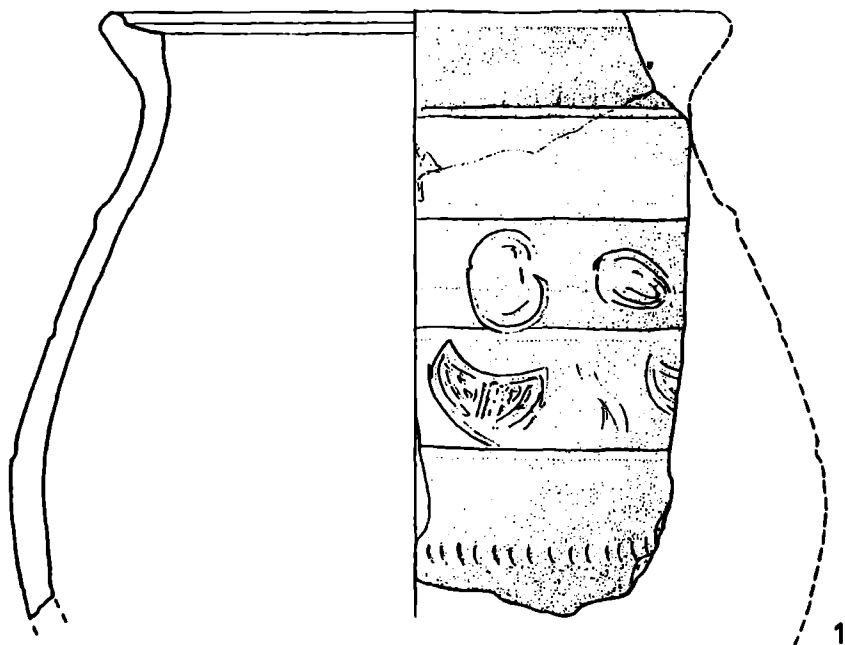
Im vorgelegten Beitrag macht die Autorin auf eine Gruppe von Keramikfunden aufmerksam, deren Verzierung selten, sogar unikat ist. Es sind dies Scherben mit Stempel-, Rädchen, Ritzverzierung und solche, auf denen die eigentliche Verzierung mit anderen Dekorationselemente kombiniert ist.

Sämtliche angeführten Funde stammen von der sog. grauen scheibengedrehten Keramik, wie sie seit dem Ende des 2. Jh. in ganzen Serien von Werkstätten hergestellt wurde. Ihr Ursprung war wahrscheinlich in Porolissum in Dazien, weitere Funde sind aus Nordostungarn und aus dem anliegenden Teil der Ukraine, aus der Slowakei und am nördlichsten aus dem Gebiet Polens, vor allem aus dem Umkreis von Krakau bekannt. Während des 2.-3. Jh. bildete die Stempelverzierung den dominierenden Dekor. Im 4. Jh. kamen neue Formen auf — häufig größere und massivere, und ebenfalls wurde die eingeglättete Verzierung eingeführt, welche die Stempelverzierung verdrängte.

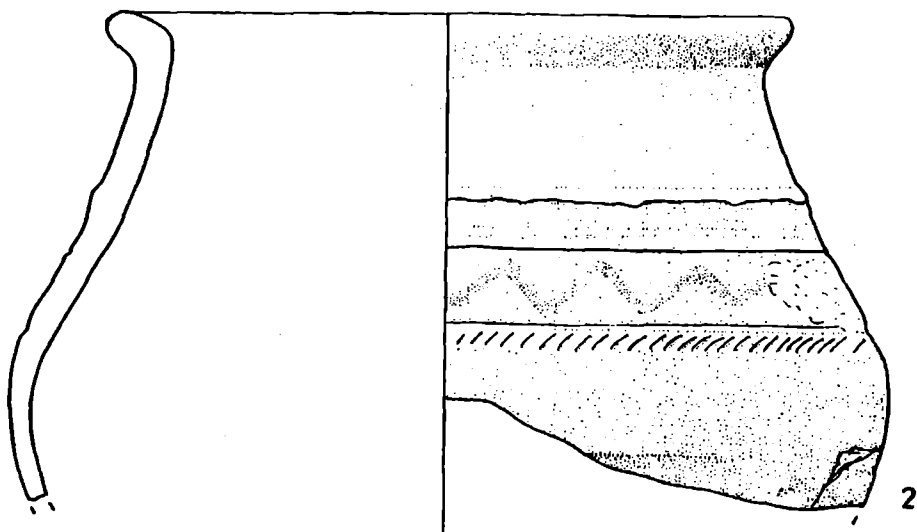
Die Stempel, die ausnahmsweise an der Wende des 4./ 5. Jh. auftauchen, sind größer, seichter und von anderer Form als ihre Vorgänger. Bisher sind sie nur aus der Ostslowakei bekannt. Da die Werkstatt in Blažice, wo die Stempelkeramik im 3. Jh. massenhaft hergestellt wurde, von Nižná Myšľa ca 8 km entfernt ist und sich in Ostrovany auf derselben Siedlung. Töpferöfen aus dem 3. und vom Ende des 4. Jh. befanden, kann vorausgesetzt werden, daß die Keramikproduzenten hier in der Endkaiserzeit von älteren Gefäßen inspiriert worden sein dürften, die in ihrem Umkreis gefunden werden konnten. Auf stempelverzierte Gefäße aus der Zeit um das J. 400 stößt man nur vereinzelt, daher ist ihre Massenherstellung nicht anzunehmen.

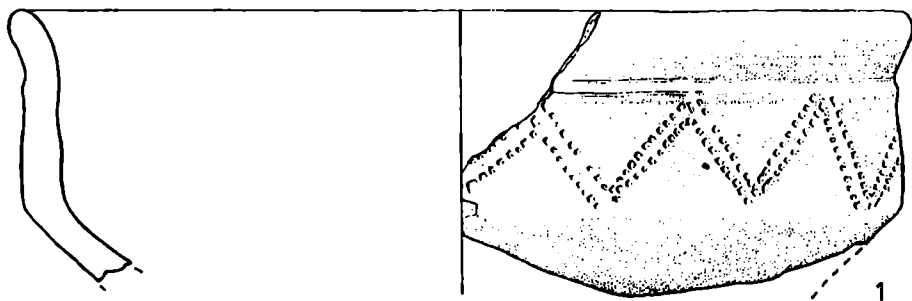
Obr. 1. Nižná Myšľa, okr. Košice-okolie. Výber zdobených črepov.

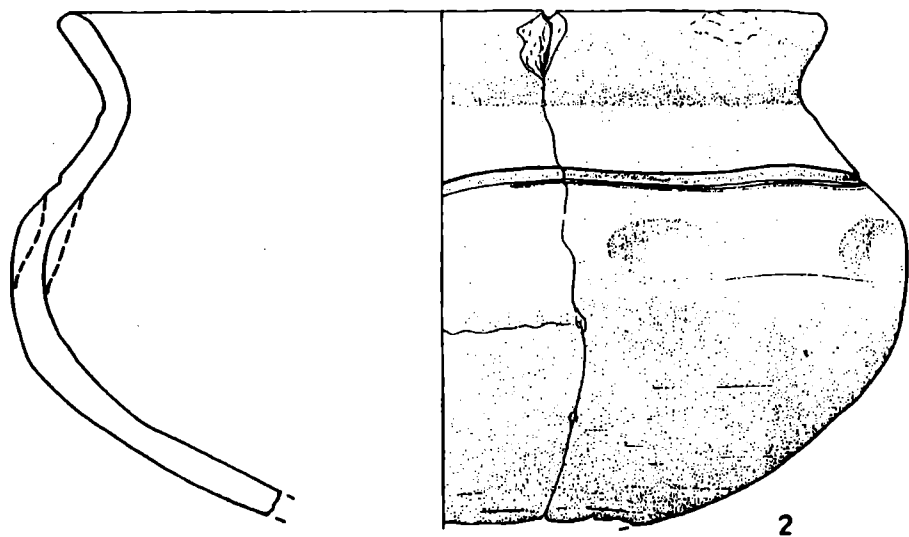
0 5cm

Obr. 2. Nižná Myšľa, okr. Košice-okolie. Zdobená keramika.

0 5cm

Obr. 3. Nižná Myšľa, okr. Košice-okolie. Zdobená keramika.

